

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

SHUNDUNTHULE/FULWI 2025

TSUMBANDILA YA U MAKAN

MARAGA: 80

Bammbiri ili li na masiatari a 30.

TSIVHUDZO KHA VHAṬOLI/VHAMAKI

- Memorandamu uyu i tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhaṭoli/vhamaki.
- Memorandamu u tea u thoma wa dzuelwa dzulo nga vhoṭhe vha kwameaho khathihi na phanele ya u linga musi u ḥola/maka hu sa athu u thoma.
- Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u eliwa nga u angaredza zwi tshi tevhedza vhukoni/ndeme yazwo.

MAGA A U ḥOLA/MAKA

1. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzi fhiraho tshivhalo tsho tiwaho, kha vha make/ṭole fhedzi phindulo ya u thoma. (**Mulingiwa ha tei u fhindula mbudziso ndapfu na mbudziso pfufhi u bva kha lushaka luthihi lwa bugu/liñwalwa.**)
2. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nna u bva kha KHETHEKANYO YA A, (vhurendi ho randelwaho), kha vha make/ṭole phindulo mbili fhedzi dza u thoma.
3. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso ndapfu mbili kana mbudziso pfufhi mbili kha KHETHEKANYO dza B na C, kha vha make/ṭole ya u thoma vha **litshe** ya vhuvhili. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nna, kha vha make/ṭole phindulo ya u thoma kha KHETHEKANYO iñwe na iñwe, tenda a vha o fhindula mbudziso nthihi pfufhi na nthihi ndapfu.
4. Arali mulingiwa a nga fhindula phindulo mbili hune ya u thoma ya vha yo khakhea ngeno ya vhuvhili i yone, kha vha make ya u thoma vha **litshe** ya vhuvhili.
5. Arali phindulo dzi songo nomboriwa nga ngona, kha vha make/ṭole vha tshi tevhedza memorandamu.
6. Arali vhukhakhi ha mupeleṭo vhu tshi nga khakhisa ḥhalutshedzo, kha vha zwi make sa vhukhakhi. Arali zwi sa khakhisi ḥhalutshedzo, kha vha make sa zwone.
7. *Mbudziso ndapfu/dza maanea:*
Arali maanea/phindulo ndapfu ya nga vha pfufhi kha tshivhalo tsha maipfi tsho tiwaho, vha songo ̄ea ndaṭiso, ngauri o no ḫi dzula o ḫihatula ene muñe. Arali phindulo ya lapfesa u fhirisa mpimo, kha vha sedzuluse/ṭole nga ho teaho nyimele nahone vha songe mutumba na vhaṭoli vhahulwane. **Kha vha shumise rubriki dza u linga dzi re kha Aphendikisi ya A na B u ḥola maanea a vhalingiwa.**

8. *Mbudziso pfufhi:*
Arali mulingiwa a songo shumisa zwi^{devhe} musi o humbelwa uri a khouthé,
vha songo nea ndatiso.
9. Kha **mbudziso dzo vuleaho**, hu songo avhelwa maraga kha EE/HAI, kana kha NDI A TENDA/A THI TENDI. Thikhedzo/Khwathisedzo/thalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.
10. Hu songo avhelwa maraga kha NDI NGOHO/A SI ZWONE kana NDI MBUNO/KUHUMBULELE KWAWE. Thikhedzo/Khwathisedzo/thalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.
11. Phindulo dza mbudziso pfufhi dzi tea u ^{toliwa/makiwa} nga vhusedzi hu tshi dzhielwa nzhele mbofho dzo tshewaho/dzhiwaho kha dzulo ^{la} u linganyisa memorandamu.

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

VHURENDI HO RANDELWAHO

MBUDZISO YA 1: VHURENDI – MBUDZISO NDAPFU

KUAVHELWE KWA MARAGA

Maraga dici avhelwe nga ndila yone:

- Maraga dza 6 ndi dza mbuno.
- Maraga 4 ndi dza luambo. Dzone dici avhelwe nga ndila heyi:
 - Maraga 4 arali mbuno dici 5–6
 - Maraga 3 arali mbuno dici 4
 - Maraga 2 arali mbuno dici 3
 - Maraga 1 arali mbuno dici 2
 - Maraga 0–1 arali mbuno dici 0–1
- Izwi hu tou vha mutheo wa u ḥtola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi ḥtola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dici tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga ḥnekedza tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalahoh vrukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi ḥtola/maka mbudziso iyi.

'NDI ḥDEMBE-DE VHAHASHUNI?' – A.A Mphaga

Marangaphanda

Ndima/Zwitanza zwa tshirendo zwi vhumbwa nga mitaladzi/vese. Ndivho ndi zwine tshirendo tsha khou ḥtoda u ri livhisa hone vhutshiloni. Hune tshirendo itshi tsha ri livhisa hone ndi nga ha masiandaitwa a vhangwaho nga mupo na kutshilele kwa vhathu.

Mbuno

- Ndima/Tshitanza tsha 1, murendi u kaidza kana u eletshedza vhathu uri vha thetshelese musi vha tshi kaidziwa uri vha sa dzhene khomboni. Vhathu vho vhudzwa nga ha mvula khulu vha sa thetshelese vha fhedza vho lovha nga vhunzhi na mupo wo tshinyadzwa.
- Ndima/tshitanza tsha 2, murendi u ḥtodou u tsivhudza vhathu uri u sa tevhela ndaela zwi dzhenisa vhathu khakhathini. Vhathu vhanzhi vhe vha vha vhe sogani vho ḥnewa ndaela ya uri vha sedze ḥnowa yo imiswaho, vhone vha si thetshelese vha lovha nga vhunzhi.

- Ndima/Tshitanza tsha 3, 4 na 5, murendi u bvisela khagala uri masiandaitwa a diswaho nga matshilele a si avhudzi a vhathu na a mupo. Kha vhathu a hu na pfano, ho dala tsemano na u vutshelana. Vhana vha beba vha tshe vhatuku, vhathu vha khou vhulahana nga tshavho, ho dala magomelelo,vhathu a vha na zwiliwa. U ya nga muñwali hezwi zwothe zwi khou itwa nga u sa pfa na u sa tevhedza ndaela ha vhathu.

Magumo

Murendi o kona u bvisela ndivho yawe nga u shumisa ndima/zwitanza. Vhathu vha sa pfi vha tshi kaidzwa na u tevhedza ndaela vha a dzhena khakhathini dza mabulayo, ndala, matula a mbebo zwi kwamaho vhutshilo ha vhathu nga ndila i si yavhudzi.

[10]

MBUDZISO YA 2: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

'KHA INWI WANGA' – FR Modau

- 2.1 Murendi u tama u bvisela khagala uri ho fhela tshifhinga tshilapfu hu si na ane a tenda/pfesesa u vha mufarisi wawe/zwine a amba zwi tshi fhelela muyani.✓✓ (2)
- 2.2 Linanedzi/likaluli.✓ Murendi u ɿanisa/kalulesa nyito ya u lilesa lune mitodzi ya fhela hune ya bva hone.✓ (2)
- 2.3 abacb.✓✓ (2)
- 2.4 Murendi u tama u bveledza muhumbulo wa uri u sa vha na mufarisi zwi a vhavha/u wana mufarisi ndi zwithu zwavhuđi zwi takadzaho.✓✓ (2)
- 2.5 Ndi a tendelana nae. Muthu arali a fhedza tshifhinga tshilapfu a si na mufarisi a mu wana ha tsha ḥoda u xelewā ngae, ngauri a si nae zwi a vhavha na u disa vhuludu.

KANA

Hai, a thi tendelani nae. Ngauri vhaiwe vhatu vha re ngomu kha zwa lufuno a vha na mulalo na vhudziki, vha khou tambula nga nthani halwo.

[Kana zwiñiwevho zwi pfalaho.]✓✓ (2)
[10]

MBUDZISO YA 3: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

'VHATUKANA VHA VENDA IP DEMANA NA ET MAUMELA' nga WM Mbulaheni

- 3.1 Venda hu na vhathu/vhaswa vha re na zwikili/vhukoni.√√ (2)
- 3.2 Lifanyisi.√ Murendi u fanyisa u andana na u shumisana ha vhañwali vha dzibugu/vhaswa vha re na vhukoni vha Venda na lufuno Iwa khomba na muñhannga vha funanaho.√ (2)
- 3.3 abac.√√ (2)
- 3.4 Muhumbulo muhulwane une murendi a ḥoda u u bveledza ndi uri vhathu vha tea u khoda zwivhuya zwo itwaho nga vhathu/vha itaho zwivhuya kha vha khodiwe/muthu muniwe na muniwe u a ḥoda u ita zwivhuya.√√ (2)
- 3.5 Ndi a tendelana nae. Shango li ditongisa na ḥonifhiwa nga zwine/vhukoni vhune vhadzulapo vhalo vha vha naho.√√
[Muhumbulo u hanedzanaho na uyu kha u sedzuluswe/toliwe.] (2)
[10]

MBUDZISO YA 4: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

MIHUMBULOLUTSHETSHE – AA Mphaga

- 4.1 Murendi u tama u bvisela khagala uri muthu a re na mihumbulo mituku u langiwa na nga vhana vhatuku.√√ (2)
- 4.2 Limethafore.√ Murendi u khwathisedza kuhumbulele kwa muthu wa mihumbulo mituku na vhutsilu vhune donngi ya vhu sumbedza musi i badani.√ (2)
- 4.3 abba.√√ (2)
- 4.4 Muhumbulo muhulwane une murendi a ḥoda u u bvisela khagala ndi vhuvhha u vha na mihumbulo i no nga ya ñwana.√√ (2)
- 4.5 Ndi a ima nae. Vhunzhi ha vhathu vha re na mihumbulo mituku a vha dihumbuleli, vha dzhia tsheo nga ndila ya vhutsilu. √√
[Muhumbulo u hanedzanaho na uyu kha u sedzuluswe/toliwe.] (2)
[10]

NA

VHURENDI VHU SONGO RANDELWAHO (KHOMBEKHOMBE)

MBUDZISO YA 5: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

'LO KOVHELA' – AC Bvumbi

- 5.1 Murendi ha tsha divha uri a ite mini/o dada/hanganea.√√ (2)
- 5.2 Liedzamuthu/limuthufhadzi/lifanyamuthu.√ Vhulwadze ho newa nyito ya u baraga i itwaho nga muthu ngeno vhulwadze vhu si muthu.√ (2)
- 5.3 Ndivho ndi ya uri vhathu kha ri tanganedze nyimele/lufu ngauri ndi zwithu zwine ri nga si kone u zwi shandukisa, tshashu ndi u tanganedza uri ri lovhe ro takala.√√ (2)
- 5.4 Ndi vhudipfi ha u pfa vhutungu /u dinalea.√ Murendi u khou dinaledza uri ngavhe a tshi fa a awela vhutungu vhune a khou vhu pfa.√ (2)
- 5.5 Ndi a tendelana nae. Arali muthu a tshi khou lwalesa nga maanda u vhona tsha khwine hu u lovha uri a awele.√√
[Muhumbulo u hanedzanaho na uyu kha u sedzuluswe/toliwe.] (2)
[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKUŁOO

NGANEA

MBUDZISO YA 6: NANDI NDI SHENGA? – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Arali e kha khritheria 5(12 – 15) 8 – 10
- Arali e kha khritheria 4(9 – 11) 6 – 7
- Arali e kha khritheria 3(6 – 8) 4 – 5
- Arali e kha khritheria 2(4 – 5) 2 – 3
- Arali e kha khritheria 1(0 – 3) 0 – 1

- Izwi hu tou vha mutheo wa u ḥola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi ḥola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi ḥanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga ḥekedza tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi ḥola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Thero ndi zwine bugu ya khou amba zwone hune muñwali a vha e na ndivho ya uri vhavhali vha vhe na zwine vha ḥivha vhutshiloni. Vhaanewa/vhabvumbedzwa ndi vhathukhumbulelw vha shumiswaho nga muñwali kha u bveledza mafhungo a bugu yawe. Hu na tshaka dzo fhambanaho dza vhaanewa vhahulwane, sa dendele, mulut̄anyi/mukonanyi na mupikisi. Thero buguni iyi ndi u sa tikedzana sa muñta na u sa ḥanganedza nyimele zwo itwa nga mvelele/Ṅwana ndi mpho i bvaho Mudzimuni zwenezwo a ri tei u mu hana. Vhutshilo vhu tea u shanduka na tshifhinga, vhathu vha songo langwa nga vhutendatenda vhu sa farei/ha tshifhinga tsha kale. Mvelele kha i vhe i thusaho nga u disa mulalo hu si phambano na dzikhakhathi.

Mbuno

Vhaanewa/vhabvumbedzwa vho fhambanaho nganeani iyi hu na fhethu hunzhi he vha vha na ḥuthuwedzo ya u bveledza thero.

Vho Madilaga na Vho Luvhani

- Sa muñwe wa vhaanewa/vhabvumbedzwa vhahulwane. Vho Madilaga vha lamba ñwana wa vhuña muñani wavho. Hezwi zwi ita uri vha halifhele musadzi wavho Vho Luvhani musi vho no vha vhudza uri vho vhudzwa u pfi vho vhifha muvhilini ngei kiliniki/vho gonya miri/vha na thumbu.

- Vho Madilaga vha sinyuswa nga musadzi wavho Vho Luvhani musi a tshi vha vhudza uri khonani yavho Vho Tshianeo vha na lutshetshe. Vho Madilaga vho sinyuwa lwe vha kwasha na khaphu ye vha vha tshi khou nwa ngayo tie, vha vhudza Vho Luvhani uri vha do vha pwasha sa yeneyo khaphu. Vho Madilaga vha dzhenelela musi Mutshutshu a tshi vhudzisa mme awe uri vha do ya lini u renga muniwe nwana, vha goda Vho Luvhani uri a no beba vhana vhanzhivhanzhi ha ngo fhambana na a songo takalaho thohoni.
- Vho Luvhani vho nala vha tuwa hayani musi Vho Madilaga vha tshi vha vhudza uri vha ngalangadze mihwalo kana hu lindelwe nwana a tshi bebwa, a fhiwe vha todaho vhana.
- Vho Luvhani vha halifhelwa na u seiwa nga Vho Madilaga nge vha vhudzisa uri nwana u do irwa dzina lifhio.
- Vho Luvhani vha gungulelwa nga Vho Madilaga nge vha beba nwana e na lino.
- Vho Luvhani a vha tikedzwi nga Vho Madilaga musi Vho Ana vha tshi kolela uri vho beba nwana wa shenga. Tshe Vho Madilaga vha ita ndi u semana na u vhudza Vho Luvhani uri zwauri nwana ndi shenga, a hu na a sa zwi divhi shango lothe.
- Vho Luvhani vha seiwa na u halifhelwa nga Vho Madilaga vha simesa uri Vho Luvhani vha diita munene wa mudi nge vha ramba mutangano wa siviki, ha ambiwa nga nwana wavho vhone vha siho, hu tshi pfi ndi shenga.

Tshifhiwa

- O hanwa nga khotsi awe Vho Madilaga a sa athu u bebwa.
- U bebwa hawe e na lino zwa ita uri a vhengiwe na u newa samba la uri ndi shenga.
- Mme awe Vho Luvhani ndi vhone vhe vha dzhia vhudifhinduleli ha u mu alusa vhe nae ngei Polokwane.
- U kona hawe tshikoloni, zwo ita uri a phase nga qaledzi a fhiwe na bazari nga vha ha Mercedes Benz ya u guda ngei Germany. Henengei ndi he a phasa masitasi yawe.
- A tshi ya u ambara gaweni, a tuwa na vhabebi vhawehothe hu tshi katelwa na khotsi awe vhe vha si mu tikedze u bva vhutukuni hawe.
- O fhedza o shuma ngei Germany sa muinzhiniara kha vha ha Mercedes Benz.

Magumo

Munwali o kona u shumisa Vho Luvhani, Tshifhiwa na Vho Madilaga kha u bvededza therero, vhathu vha farelana, vha sumbedza u tikana na u vha na vhuthihi. Vho Madilaga vho farelana na Vho Ana, Tshifhiwa na Vho Luvhani nge ha vha na u pfesesa na u tanganedza tshanduko kha kuhumbulele kwa zwithu vhutshiloni.

[25]

MBUDZISO YA 7: NANDI NDI SHENGA? – MBUDZISO PFUFHI

- 7.1 Ndi khudano ya nga nnda.✓ Ngauri Vho Madilaga vha kudana na Vho Luvhani nga mulandu wa uri Vho Luvhani vho dihwala naho Vho Madilaga vho ri vhana vhavho vhararu vho lingana/Vho Madilaga vho sinyutshela Vho Luvhani uri vho vha vhudza nga ha vhudzadze ha Vho Tshianeo, khonani yavho.✓ (2)
- 7.2 Vho Madilaga vho olwa sa munna ane a t̄avhanya u dinalea.✓ Vho pfa Vho Luvhani vha tshi vha vhudza nga ha vhudzadze ha Vho Tshianeo, khonani yavho vha sinyuwa vha vhuya vha pwasha na khaphu ya tie/vho pfa Vho Luvhani vha tshi ri vho dihwala vha thoma u sinyuwa.✓ (2)
- 7.3 Tshipida tsha puloto tsho t̄aniwaho nga mafhungo aya ndi tsha u bveledza mafhungo/nyito i takuwaho,✓ ngauri ndi hune thaidzo ya mutani wa Vho Madilaga ya khou bvela phanda na u aluwa ngauri ri pfa vha na u sa andana musi Vho Luvhani vha tshi ri vho dihwala.✓ (2)
- 7.4 Vhudipfi ndi ha dinalea/sinyuwa/u sa takala.✓ Vho Madilaga a vha takaleli fhungo la u dihwala ha mufumakadzi wavho Vho Luvhani. Vha dovha vha sinyutshela uri Vho-Luvhani vha vha vhudza nga ha u vha na nwana ha khonani yavho Vho Tshianeo.✓ (2)
- 7.5 Mafhungo a u sinyutshelwa ha Vho Luvhani nga munna wavho Vho Madilaga a u ri vho dihwala o thusedza u totomodza thaidzo ya dzikhakhathi mutani wa ha Madilaga, lwe na nwana a tshi bebwa e na linzo zwa nanisa vengo muhani uyu, lwe Vho Luvhani vha fhedza nga u tou pfuluwa.✓✓ (2)
- 7.6 Muñwali u pfukisela mulaedza kha vhavhali wa uri munna u tea u tikedzana na musadzi wawe kha nyimele i sa pfectesei/tanganedzei u fana na u vha na vhana muhani/u beba vhaholefhalu ndi mpho ya Mudzimu.✓ Vho Madilaga a vho ngo tikedza Vho Luvhani nge vha beba Tshifhiwa e na linzo lithihi. Muña wavho wa balangana, Tshifhiwa a aluswa nga mubebi muthihi.✓✓ (3)
- 7.7 Muñwali u t̄oda u sumbedza ndeme ya uri vhutshiloni hu na vhathu vhane mushumo wavho ndi u nea ngeletshedzo kha vhothe vhathu vho tsikiwaho nga thaidzo dzo fhambanaho/vha a kona u tsireledza vha no shaya tsireledzo.
- [Maraga 2 kha muhumbulo u pfalaho.]✓✓ (2)

7.8 Masiandaitwa o vhangwaho nga kutshilele kwa Vho Maambavhaniwe ndi a u ri:

- Vho kolela riwana wa muzwala wavho.
- Vho niwa nga thoni/vho shona.
- Vho guda vhutshilo nga ndila i vhavhaho.

[ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho].√√√

(3)

7.9 U tenda ha Tshifhiwa u tuwa na khotsi awe Vho Madilaga musi a tshi ya u ambara gaweni Germany, zwo thusedza u bveledza magumo a lishandi ngauri vhavhali vho vha sa humbuli uri Tshifhiwa u do hangwela khotsi awe kha zwe vha mu tamba a tshe mutuku/vhavhali vho vha vha sa fulufheli uri Vho-Luvhani vha do tenda u tuwa na Vho Madilaga Germany sa vhabebi vha Tshifhiwa/Khotsi vha tenda uri Tshifhiwa a si shenga, vha fhedza nga u humbelo pfarelo.√√

(2)

7.10 Ndi vhona zwo tea. Vhathu vhutshiloni vha a lwa vha dohva vha farelana, u farelana zwi disa mulalo kha o khakhaho na o khakhelwaho.√√

(2)

7.11 Ndi a mu pfela vhutungu ngauri:

- O aluswa nga mme awe vhe vhothe.
- O shaya thikhedzo ya khotsi awe musi a tshi i todha .
- Ho ngo tanganedzwa nga tshitshavha tsha shango la Tshandebvu.
- O haniwa nga khotsi awe a sa athu u bebiwa na musi a tshe mutuku.

[Maraga THARU kha mbuno THARU dici pfalaho.]√√√

(3)

[25]

MBUDZISO YA 8: *ISHA LA MITODZI – MBUDZISO NDAPFU*

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Arali e kha khritheria 5(12 – 15) 8 – 10
- Arali e kha khritheria 4(9 – 11) 6 – 7
- Arali e kha khritheria 3(6 – 8) 4 – 5
- Arali e kha khritheria 2(4 – 5) 2 – 3
- Arali e kha khritheria 1(0 – 3) 0 – 1

- Izwi hu tou vha mutheo wa u ḥola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi ḥola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi ṭanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga ḥekedza tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalahoh vhusiki musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi ḥola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Thero ndi zwine bugu ya khou amba zwone hune muñwali a vha e na ndivho ya uri vhavhali vha vhe na zwine vha ḫivha vhutshiloni. Vhaanewa/vhabvumbedzwa ndi vhathukhumbulelw vha shumiswaho nga muñwali kha u bveledza mafhungo. Hu na tshaka dzo fhambanaho dza vhaanewa vhahulwane, hedzi dzi katela dendele, mulutanyi/mukonanyi na mupikisi. Thero buguni iyi ndi zwiphiri zwo vhangwaho nga u sa fulufshedzea miñani na kha vhukonani. Vhutshiloni kha ri shanduke ri tshilele u amba ngoho ri bve kha zwiphiri zwine zwa ita uri hu vhe na khakhathi na mavengo.

Mbuno

Vhaanewa/vhabvumbedzwa vho fhambanaho nganeani iyi hu na fhethu hunzhi he vha vha na ḥuthuwedzo ya u bveledza ther.

Vho-Loshani, Maria na Aifheli

- Maria na Vho-Loshani vha a andana naho vhothe vhe na vhushaka na vhañwe vhathu.
- Maria u vha na thumbu ya Vho-Loshani.
- Maria na Vho-Loshani vha ita mulanga wa uri muhwalo wonoyo u pomokedzwe Aifheli.
- Maria u langana na Aifheli uri vha ite munyanya wa u malana nga tshihadu. Maria ha pfelesi Vho-Loshani vha tshi vha mudzudzanyi wa munyanya zwine Aifheli ha vhonoi zwo khakhea.

- Maria u fhedza o vhingana na Aifheli. Naho Maria o vha na lutamo lwa u pfulutshela Thohoyandou, Aifheli ho ngo andana nazwo nge a simesa kha u todou bveledza vhupo ha hawe ha Folovhodwe.
- Maria ha pfesesi u funana ha Rotondwa na Musatondwa zwine Aifheli ha vholi two khakhea. Maria u hana zwa u funana o ditika ngauri riwana wawe wa mutukana, Rotondwa, ndi mułuku kha Musatondwa.
- Vho Loshani a vha andani na Aifheli kha fhungo la uri Rotondwa na Musatondwa vha tea u malana. Vho-Loshani vha ri vhana a vha malani ngeno Aifheli a tshi ri sumbedza uri a zwi na thaidzo.
- Vho-Loshani vha shanduka tshidakwa, vha fhedza nga u pfulutshela shakadza nge tshiphiri tsha Vho-Loshani na Maria tsha divhiwa nga vhathu vhothe vha vhupo ha Folovhodwe.
- Aifheli u pfumedzana na Maria musadzi wawe, vha bvela phanda na vhutshilo.

Magumo

Muniwali o kona u shumisa Maria, Vho-Loshani na Aifheli kha u bveledza ther, zwiphiri zwa punduwa, vhathu vha guda uri vha tea u shanduka, vha bva kha mafhungo a u sa fulufhedzea. Aifheli o fhedza o zwi divha uri Rotondwa a si riwana wawe wa malofha, Vho-Loshani vha pfulutshela Shakadza, Musatondwa a tangana thoho.

[25]

MBUDZISO YA 9: *ISHA LA MITODZI – MBUDZISO PFUFHI*

- 9.1 Ndi khu^qdano ya nga ngomu.✓ Mihumbulo ya Vho-Loshani i khou Iwa nga ngomu havho musi vha tshi humbula uri Maria u do tenda na kana ha nga pfesesi musi vha tshi vha murangaphanda wa munyanya/Vho-Loshani vha vha na khu^qdano ya nga ngomu musi vha tshi humbula uri mafhungo a pfala a do dinesa vhunga vhone na Aifheli vhe vhathihhi/Vho-Loshani vha vha na khu^qdano ya nga ngomu musi vha tshi humbula u hana kana u tenda u vha murangaphanda wa munyanya.✓ (2)
- 9.2 Vho-Loshani vho olwa sa:
- Munna a re na nyofho.✓ Vho Loshani vha dzhenwa nga nyofho musi hu tshi pfi vha do vha murangaphanda wa munyanya wa Aifheli hu u ofha zwe vha ita.✓
- KANA**
- Munna a sa thonifhi.✓ Vho-Loshani vha andana na musidzana wa khonani yavho.✓ (2)
- 9.3 Tshipida tsha puloto tshi t^qaniwaho nga mafhungo aya ndi tsha u bveledza mafhungo/nyito i takuwaho,✓ ngauri ndi hune thaidzo ya tshiphiri tsho itelwaho Aifheli tsha u pomokedzwa mihwalo nga Vho-Loshani na Maria i tshi khou bvela phanda. Maria na Vho-Loshani vha dzula vha tshi tima-tima uri tshiphiri tshi nga bvela khagala arali Vho-Loshani vha vha murangaphanda wa munyanya wa mbingano ya Aifheli na Maria.✓ (2)
- 9.4 Vhudipfi ha Vho-Loshani ndi ha u sa takala,✓ Vho-Loshani a vha zwi takaleli uri vha vhe murangaphanda wa u dzudzanya munyanya wa Maria na Aifheli. Vho-Loshani vha a dihanedza/tima-tima uri vha tende kana vha hane u didzhenisa kha nzudzanyo dza munyanya.✓ (2)
- 9.5 Mafhungo a tshiphiri tsha u pometedza Aifheli thumbu i si yawe, o thusedza u tq^otomodza thaidzo mu^qtani wa Vho-Aifheli. Thaidzo ya tshiphiri itshi i hulela musi nwana a tshi bebw (Rotondwa) e mutswu nga muvhala a dovha a fana na Vho-Loshani. Thaidzo iyi i kwama Vho-Loshani na Maria musi Musatondwa na Rotondwa vha tshi funana na u dovha vha neana mihwalo, tshiphiri tsha bvela khagala.✓✓ (2)
- 9.6 Mu^qwali u pfukisela mulaedza wa uri vhathu kha vha tutshele zwiphiri vhunga zwi tshi vha na masiandaitwa a si avhudi.✓ Vho-Loshani na Maria vho ita tshiphiri tsha u pomokedza Aifheli mihwalo i si yawe, vhana vha funana vha dovha vha tshinyana, zwa vhangela Maria na Vho-Josephine malwadze, ha vha na vhuswina vhukati ha Aifheli na Vho-Loshani.✓✓ (3)

- 9.7 Muñwali u ḥođa u sumbedza ndeme ya uri vhutshiloni hu na vhatthu vhane vha dzhena maſhungoni a sa vha kwami, vhane tshavho ndi u ḥodou tuṭuwedza khakhathi dza miṭani, kanzhi dzi vhangwa nga mirado ya miṭa yeneyo.✓✓ (2)
- 9.8 Masiandaitwa o vhangwaho nga kutshilele kwa Vho-Josephine zwi tshi kwama muṭa wavho:
- U dzumba tshipiri tsha u andana ha Vho-Loshani na Maria, zwo ita uri Rotondwa na Musatonwa vha andane.
 - Rotondwa o fhedza o fha Musatondwa mihwalo/thumbu.
 - Vho-Josephine vho farwa nga vhulwadze.
 - Musatondwa o fhedza o lwala vhulwadze ha muhumbulo.
- [Maraga THARU kha mbuno THARU dici pfalaho]✓✓✓ (3)
- 9.9 Luniwalo lwe Maria a ñwalela munna wawe Aifheli lwo thusedza u bveledza magumo a lišandi, ngauri vhavhali vho vha vha sa humbuli uri Aifheli u do vhalu luniwalo ulwo a dovha a funa u dzula na Maria hafhu, fhedzi vhavhali vho mangala musi a tshi dovha a mu dzhia a dzula nae lwa tshothe.✓✓ (2)
- 9.10 Zwo tea. Vhutshiloni vhatthu vha a khakhelana vha dovha vha farelana ngauri zwi ita uri vhukati ha mufareli na mufarelwa hu vhe na mulalo.✓✓ (2)
- 9.11 Ndi a vha pfela vhuṭungu ngauri:
- Ñwana wavho Musatondwa o fhedza o ḥangana ḥohoh
 - Mufumakadzi wavho o fhedza o lwala.
 - Vho fhedza vho vha tshidakwa.
 - Vho fhedza vho pfuluwa nga u shavha vhukhakhi havho.

KANA

A thi vha pfeli vhuṭungu ngauri:

- Vho tou ḫitela nga u sa fulufhedzea kha khonani yavho Aifheli.
- Vho tou lukela Aifheli khonani tshipiri tsha u mu pomokedza mihwalo i si yawe zwa fhedza zwa vhaisa vhone vhaṇe.
- Vho tou sa fulufhedzea kha mufumakadzi wavho Vho-Josephine.

[Maraga THARU kha mbuno THARU dici pfalaho.]✓✓✓ (3)

[25]

FOLUKUŁOO

KHUVHANGANYO YA FOLUKUŁOO – RV Tshikovhi

MBUDZISO YA 10: KHUVHANGANYO YA FOLUKUŁOO (MBUDZISO NDAPFU)

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Arali e kha khritheria 5(12 – 15) 8 – 10
- Arali e kha khritheria 4(9 – 11) 6 – 7
- Arali e kha khritheria 3(6 – 8) 4 – 5
- Arali e kha khritheria 2(4 – 5) 2 – 3
- Arali e kha khritheria 1(0 – 3) 0 – 1

- Izwi hu tou vha mutheo wa u ḥtola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi ḥtola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga ḥnekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Vhalingiwa vhalavhelelwa u nanga zwibveledzwa zwo teaho u bva buguni yavho u itela u khwathisedza likumedzwa ḥline la khou sengulusiwa.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la mafhedziseloni musi vha tshi ḥtola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Pfunzo ndi zwine muñwali a tama vhathu vha tshi guda zwone vhutshiloni. Ndi zwa vhukuma mariwalwa a sialala ndi tshiko tsha ndivho hune lushaka lwa kona u kaidzwa kha zwinzhi zwine vhathu a vha athu u zwi vhona na u zwi dzhiela nzhele zwine zwi nga fhedza zwo vha dzenisa khomboni.

Vhutshiloni thaidzo kana khaedu dzo ḥdalesa lune ri tea u vula mato ri sedzese uri ri kone u kunda. Hezwi zwothe zwi vhonala kha lungano na tshikhodo zwo ḥnetshedzwaho. Zwothe hezwi zwo ri nea pfunzo i sa takuwi.

Mbuno

[Afha vhalingi vho nea tsumbo dzavho, vhalingiwa vha nga di shumisa tsumbo dzo fhambanaho na idzi, tenda dza vha dzi tshi khwathisedza likumedzwa.]

- Nga lungano lwa vhatukana vha no shanduka, vhasidzana vha re na vhufunafuna, vha ungwa nga lunako lwa vhathannga vha sa vha ḥdivhi, vha vha funa vha fhedza vha vha tāhela vhabebi vhavho vha sa ḥdivhi tshithu.
 - Vhanña avho vha ya vha dzula na avho vhasidzana ḥdakani.

- Hayani vhabebe vha vusa lihanya la u t̄oda hune vhana vhavho vha vha hone.
- Vhanna avho vha bvela phanda na u ungeledza vhasidzana vha vhufunafuna nga u vha fha nama vha tshi la.
- Vhanna avho vho vha vhadziatshimbevha nge vha vha lufuno vha si nalwo, tshavho ho vha hu u t̄oda u la avho vhasidzana.
- Vhat̄hannga musi vha sa athu u zwima, vho vha vha tshi ya kha muvhuda, vha shandukiswa vha vha dzindau.
- Muvhuda wo nea tsivhudzo vhasidzana uri vha do vhulahwa ngauri vhanna vhavho vha a shanduka vha vha dzindau. Vhasidzana avho nge vha funa na u fulufhela vhanna vhavho a vho ngo tenda u kaidzwa/tsivhudzwa.
- Vhasidzana vho fhedza muthihi wavho o tou zwi vhona nga māo, vha kona u zwi tanganedza.
- Muvhuda wo didzhenisa kha u thusa vhasidzana uri vha divhe zwiphiri zwa vhanna vhavho, wa dovha wa isa phanda na u vha thusa musi vha tshi shavha.
- Zwothe hezwi two itwa nge vhasidzana vha na vhufunafuna, vha ungeledzwa nga lunako lwa vhat̄hannga vha sa vha divhi. Muvhuda khavho wo vha mutsivhudzi.
- Nga tshikhodo tsha sialala **Makwinda a Tshiungani**, murendi afha u t̄oda u bvisela khagala uri fulufhelo la vha Tshiungani zwi tshi ya kha u tsireledzwa vhutshiloni vha tenda uri zwifho zwavho ndi zwone zwine zwa vha na vhudishinduleli hazwo.
 - Lwaphungu ndi fhethu hune a si mukololo wa Tshiungani ha dzeni, a i ta tshikhuna a dzhena u do tangana na zwi sa vhonwi/khombo/lufu/u sa vhuyela murahu.
 - Bambelo ili li anza madambi a livhanaho na vha si vhakololo, fhedzi ndi hone hune vhane vhalo vha diphina vhe hone nga u bambela.
 - Zwiliwa zwa vha Tshiungani zwi vha hone musi lushaka ulu lwo vha na u rerela havhudi hu takadzaho zwifho zwalwo.
 - Uri lushaka lwa Tshiungani lu vhe na madi/mvula, mañanga a tshikona a fanela u thoma a lila. Tshikona tsha lila nyamabuli i a bva, madi a vha vhugubugubu.
- Muñwali u na lutamo lwa u nea tsivhudzo/ngeletshedzo uri a sa pfi a tshi laiwa u dzhena khakhathini/khomboni ndi hawe. Kha lungano Vhatukana vha no shanduka, muvhuda wo tsivhudza vhasidzana nga ha mvumbo dza vhanna vhavho dzi si dzavhuđi, vhone vha hana nge vha vha vhe na fulufhelo lihulu khavho. Kha tshikhodo tsha Makwinda a Tshiungani vhatu vho eletshedzwa uri zwifhoni hu dzhena vha Tshiungani fhedzi vha re vhakololo, vha si vhakololo vha ile u hu kanda. Lushaka Iwa Tshiungani lwo tshivhudzwa lwa tenda, zwithu zwa vha nakela, zwiliwa zwa wanala nga vhunzhi, madi a vha hone.

Magumo

Muñwali o kona u shumisa lungano na tshikhodo u sumbedza uri mañwalwa a sialala ndi tshiko tsha ndivho tshire lushaka lwa wana hone tsivhudzo ya two dzumbamaho zwine vhatu uri vha tshire zwavhuđi vha tea u zwi thanyela hu u itela uri vha tnye khombo/khakhathi dzo yaho nga u fhambana. Hezwi zwothe muriwali u zwi kona nga u shumisa mañwalwa a sialala a lungano na tshikhodo tsha sialala.

[25]

MBUDZISO YA 11: *KHUVHANGANYO YA FOLUKUŁOO – MBUDZISO PFUFHI*

MBUDZISO YA 11 – MBUDZISO PFUFHI

PHINDULO DZA TSHIPIDA TSHA C: LUNGANO

- 11.1 Muvhuđa wo ḥanwa sa muanewa a re na vhuthu, wa mbilu ya u pfela vhaňwe vhathu vhutungu.√√ (2)
- 11.2 Ndi khudano ya nnda.√ Musidzana o vha a tshi ri vha tea u dzhia ndila tsekene ngeno wa mutukana a tshi ri vha fanela u dzhia ndenya, u hanedzana uho ho vha hu tshi khou bvelela kha vhathu vhavhili.√ (2)
- 11.3 - Vhana avho vho ḫiwana vho swika ḫakani ḫihulu li no ofhisa.
- Vhana avho vho ḫiwana vho hahedžwa nga dziphukha dzi tshi ḫoda u vha ḫla.√ (2)
- 11.4 Ndaela ye vhana vha fhiwa nga makhulu wavho ya uri vha tea u dzhia ndila tsekene, a vha nga ḫangani na khombo, fhedzi vha vho fhedza vho dzhia ndenya, vha ḫiwana vhe khomboni ya u ḫodou ḫiwa nga dziphukha.√√ (2)
- 11.5 U lamukiswa ha vhana nga muvhuđa hu ḫana vhudipfi ha u takala√ ngauri vho vha tshi zwi ḫivha uri lufu lwo vha swikela.√ (2)
- 11.6 Muthu u tea u thetshesela na u tevhedza ndaela/ngeletshedzo dza vhaiwe uri a si dzhene khomboni/khakhathini.√√ (2)
- 11.7 - Ndo vha ndi tshi ḫo tevhedza ndaela sa zwe nda vhudzisa zwone.
- Ndo vha ndi sa ḫo tenda muriwe a tshi nkhelusa nda ita zwo fhambanaho na zwe nda vhudzwa.
- Ndo vha ndi tshi ḫo thetshesela khaladzi anga.
- [ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)

PHINDULO DZA TSHIBVELEDZWA TSHA D: VHURENDI HA SIALALA (TSHIKHODO)

- 11.8 Murendi u ḥoda u vhudza vhavhali uri Rammbuḍa u a gidimesa/u na luvhilo luhulu lu fanāho na lwa muvhudu.√√ (2)
- 11.9 Ndeme ya u shumisa tshigarukela magumoni kha mitaladzi iyo ndi u sumbedza uri musi hu tshi rendwa hu tou huwelelwa/tavhiwa mukosi hu tshi ombedzelwa vhuvha ha vhuṭali ha khosi Rammbuḍa.√√ (2)
- 11.10 Murendi u tama vhavhali/vhathetshelesi vha tshi ḫivha uri khosi Rammbuḍa o thanya nahone u na vhuṭali vhune a kona u ḫiphulusa musi e khomboni.√√ (2)
- 11.11 Muhumbulo muhulwane ndi wa u ḥodou sumbedza uri vhuhosи ha ha Rammbuḍa ho farana na vhuhosи vhuḥūlu ha Venda, vhuhosи ha hone ho dzudzanya na u dzula ho lugisela tsireledzo ya vhathe vahao.√√ (2)
- 11.12 Ku a ḫanganedzea ngauri:
- Thovhela Rammbuḍa ha levhi.
 - U a kona u lwa.
 - U a kona u gidima
 - U na vhuṭali ha u kona u ḫitsireledza musi e khomboni.
- [Zwiraru fhedzi zwi pfalaho.]√√√ (3)
[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

ULEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana

MBUDZISO YA 12: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziselon.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Arali e kha khritheria 5(12 – 15) 8 – 10
- Arali e kha khritheria 4(9 – 11) 6 – 7
- Arali e kha khritheria 3(6 – 8) 4 – 5
- Arali e kha khritheria 2(4 – 5) 2 – 3
- Arali e kha khritheria 1(0 – 3) 0 – 1

- Izwi hu tou vha mutheo wa u t̄ola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi t̄ola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga ḓekedza tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siātari la 26 musi vha tshi t̄ola/maka mbudziso iyi.

ADENDAMU

Marangaphanda

Khudano ndi u sa andana kana u fhambana ha mihibulo vhukati ha vhabvumbedzwa/vhatambi kana mutambi ene muñe. Khudano i na tshaka mbili dzine dza vha khudano ya ngomu na khudano ya nn̄da. Kha ino bugu ho angaredzwa tshaka dzothe dza khudano. Vhatambi ndi vhatu vhanie muñwali a vha shumisa u bveledza mafhungo a dirama yawe. Hu na tshaka dzo fhambanaho dza vhabvumbedzwa vhahulwane, sa dendele, muluñanyi, mupikisi na vhaiñwe vhatambi vhatus.

Mbuno

Buguni iyi hu vha na khudano dzo fhambanaho dzine dza bvelela hu u thusedza u bveledza muhumbulo muhulwane wa u lemala ha Mashudu. Khudano idzi ndi dzi tevhelaho:

- Khudano i vha hone vhukati ha Mashudu na Vho-Nefefe musi vha tshi mu rwela u vhuya vhusiku.
- Vho-Nefefe vha kudana na Vho-Marita nga ñwambo wa ene Mashudu. Vho-Marita vha semana na Vho-Nefefe vha tshi khou lamulela Mashudu uri a songo rwiwa ngauri ndi ñwana wa musidzana.

- Mashudu u ku^dana na khaladzi awe Khwathisani a tshi khou mu kaidzela uri u a bvafha ngauri ha iti tshithu, u shumelwa nga mme awe ene o dzula.
- Izwi zwi ita uri Vho-Mari^ta vha sinyutshele Khwathisani lune zwa vhanga khudano vhukati havho.
- Vho-Mari^ta vha ku^dana na Khwathisani musi a tshi lingedza u vha eletshedza uri vha litshe u lema Mashudu.
- Hu vha na khudano vhukati ha Mashudu na Lufuno musi Lufuno a tshi ri ha t^odi vhabebi vha Mashudu vha tshi zwi di^vha uri vha a funana. Zwithu hezwi zwi sinyusa Mashudu.
- Mashudu na Lufuno vha ku^dana musi Mashudu a tshi funana na Tshibio a tshi khou itela u vhaisa ene Lufuno.
- Mudededzi Vho-Ludwevha na Mashudu vha a ku^dana nge Mashudu a si riwale mushumo wavho wa tshikolo. Vha fhedza vha tshi mu kaidza na u mu rwa.
- U rwiwa ha Mashudu nga Vho-Ludwevha hu vhanga khudano vhukati havho na Vho-Mari^ta vhane vha fhedza vha tshi vha d^ela tshikoloni vha vha sema.
- Hu vha na khudano vhukati ha Khwathisani na mme awe musi a tshi vha kaidzela u sema mudededzi Vho-Ludwevha vhane vha tou vha tevhela tshikoloni.
- Vho-Nefefe vha ku^dana na Mashudu nga murahu ha musi thohoyatshikolo Vho-La^tanⁱ vha tshi vha vhudza uri Mashudu ha t^honifhi vhad^{ed}edzi nahone ha iti mishumo ya tshikolo.
- Mashudu u lwisa Lufuno na Tshibio vhane a khou funana navho vhot^he. Lufuno u fhedza a tshi rwiwa nga Tshibio.
- Khwathisani u rwa Mashudu nge a mu wanedza a na Tsaiwani hayani.
- Mashudu u ku^dana na mme awe nga u vha sema musi vha tshi vho hana a tshi tuwa na Tsaiwani tshikhuwani, izwi zwi tshi itiswa nga mu^loro we vha u lora.
- Mashudu u fhambana na He^leni nge He^leni a wanulula uri Mashudu u khou mu dzhieba munna wawe Tsaiwani. Mashudu u shushedzwa nga lufhang^a nga He^leni ene a vho shavhela badani a tshaiswa nga goloi.

Magumo

Muiwali wa dirama iyi o kona u shumisa vhatambi u bveledza khudano. Ri wana uri Vho-Mari^ta vha ku^dana na vhatu vhanzhi vha tshi imelela Mashudu musi a tshi kaidziwa kha kutshilele kwawe kuvhi, zwa fhedza two ita uri vhot^he vha lozwe vhutshilo havho nga riwambo wa u lema na u lemiwa ha Mashudu.

[25]

MBUDZISO YA 13: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO PFUFHI

ULEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana

- 13.1 Ndi khu^ñdano ya nga nn̄da.✓ Khwathisani na Mashudu vha khou semana, Khwathisani u fhedza nga u rwa Mashudu.✓ (2)
- 13.2 Vho-Mari^ña ndi mufumakadzi a si na milayo/mikhwa ngauri ri vhona vha tshi tendela nwana wavho Mashudu a tshi funana na vhatukana vhanzhi./ Vho-Mari^ña ndi mufumakadzi a si na thonifho ngauri vha tendela Mashudu a tshi disa vhatukana mudini.
- [Maraga NTHIHI kha mvumbo na NTHIHI kha thikhedzo.]✓✓ (2)
- 13.3 Mufhindulano uyu u na vhu^ñumami na zwe zwa bvelela phanda ngauri Mashudu o fhedza o tahela Tsaiwani, zwe zwa vho mu vhangela lufu lwa u thulwa nga goloi.✓✓ (2)
- 13.4 Muñwali u tama u vhudza vhavhali uri hu na vhatu viane vha sa tod^ñi u kaidziwa/laiwa/tsivhudzwa. Vha tshi kaidzwa/laiwa/tsivhudzwa vha a semana.✓✓ (2)
- 13.5 Ndi mudzedze wa tshifhinga tsha zwino/musalauno.✓ Ngaurri mafhungo aya a tana mubebi ane u tutuwedza nwana kha zwa vhatukana, a dovha a tod^ña u vha rengela na halwa/Khwathisani o fara na bugu u khou bva u vhala.✓ (2)
- 13.6 Muhumbulo muhulwane wa dirama iyi ndi wa uri u lema nwana a si zwavhu^ñi ngauri zwi fhedza zwi tshi vha na mvelelo dzi si dzavhu^ñi/zwi tshinya vhumatshelo ha nwana.✓✓ (2)
- 13.7 U shumiswa ha Tsaiwani nga muñwali ndi u itela uri hu khunyelele ndivho ya muñwali ya uri vhundeiwa na u sa fulufhedzea zwi na masiandaitwa a si avhu^ñi, vhushaka ha Mashudu na Tsaiwani ho vhulahisa Vho-Mari^ña na Mashudu/ha dzhenisa He^ñeni khakhathini ya u vhulahisa Mashudu.✓✓ (2)

13.8	Khwathisani	Marita
-U takalela u ita mishumo ya tshikolo.	-A vha tutuwedzi viana uri vha ite zwa tshikolo.	
-U kaidza Mashudu musi a tshi khakha.	-A vha kaidzi Mashudu naho o khakha.	
-Ha tod ^ñ i Mashudu a tshi lemala.	-Vha lema Mashudu.	
-U vhone tshikolo tshi tsha ndeme.	-A vha vhone ndeme ya tshikolo.	

[Maraga nthihi kha mbambedzo nthihi i pfalaho.]✓✓✓

(3)

- 13.9 Aironi ya dirama ndi musi hu na zwine zwa khou do u bvelela kha mutambi zwine vhavhali/Vhataleli vha zwi divha ngeno mutambi uyo a sa zwi divhi.✓ Vhavhali vho vha vha tshi zwi divha uri Mashudu o vha o ya vhatukanani vhawe fhedzi vho Nefefe vho zwifhelwa ha pfi u bva mavhengeleni/Vhavhali vho vha tshi zwi divha uri Heleni u khou ya u shushedza Mashudu nga lufhangha ngeno Mashudu o vha a sa zwi divhi.✓✓ (3)
- 13.10 A two ngo tea:
- Nwana ho ngo tea u sema mme awe.
 - Nwana u tea u thonifha mme awe.
 - Nwana u tea u thetshesela ngeletshedzo dzi no bva kha mme awe.
 - Nwana ho ngo tea u taqisana na mubebi wawe.
 - ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.] ✓✓✓ (3)
- 13.11 - Ndo vha ndi tshi do dzula fhasi na munna wanga ra dzudzanya mafhungo.
- Ndo vha ndi tshi do humbela vhahulwane vha muta uri vha ri thuse u tandulula thaidzo.
- Ndo vha ndi tshi do humbela ngeletshedzo kha vhashumelavhapo.
- Ndo vha ndi tshi do toda u thuso kha vhafunzi.
- Ndo vha ndi tshi do fhambana nae.
- [Mbuno MBILI dici pfalaho.]✓✓ (2)
[25]

TSHILWA VHUSIKU – TT Mudau

MBUDZISO YA 14: TSHILWA VHUSIKU – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziselon.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Arali e kha khritheria 5(12 – 15) 8 – 10
- Arali e kha khritheria 4(9 – 11) 6 – 7
- Arali e kha khritheria 3(6 – 8) 4 – 5
- Arali e kha khritheria 2(4 – 5) 2 – 3
- Arali e kha khritheria 1(0 – 3) 0 – 1

- Izwi hu tou vha mutheo wa u t̄ola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi t̄ola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga ḓekedza tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalah vrukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la 26 musi vha tshi t̄ola/maka mbudziso iyi.

ADENDAMU

Marangaphanda

Khudano ndi u sa andana kana u fhambana ha miumbulo vrukati ha vhabvumbedzwa/vhatambi kana mutambi ene muñe. Khudano i na tshaka mbili dzine dza vha khudano ya ngomu na khudano ya nnda. Kha ino bugu hu angaredzwa tshaka dzothe dza khudano. Vhatambi ndi vhatu vhanne muñwali a vha shumisa u bveledza mafhuno a dirama yawe. Hu na tshaka dzo fhambanaho dza vhabvumbedzwa vhahulwane, sa dendele, mulutanyi, mupikisi na vhaniwe vhatambi vhatusi.

Mbuno

Buguni iyi hu vha na khudano dzo fhambanaho dze dza do bvelela hu u thusedza u bveledza muhumbulo muhulwane wa phambano na khakhathi dza u lwela shango la Swongozw. Khudano idzi ndi dzi tevhelaho:

- Vhadzulapo vha Swongozw na Khosi Thovhele Tshilwahusiku vha kudana na Maforotereke nga murahu ha musi Maforotereke a tshi humbelu u swielelwia lwa tshifhinganyana samusi vha vhaftiri vha gondo zwino vhone a vha tsha funa u fhira.
- Maforotereke na Tshilwahusiku na vhalanda vhaw vha kudana nga murahu ha musi vha tshi vho dzharatela shango li si vhe lavho, le vha tou swielelwia.

- Vha^{ne} vha shango vha kudana na mavhuru musi mavhuru vha tshi vho hana musi vha^{ne} vha shango vha tshi sera darata.
- U rwiwa ha mu^{du}hulu wa Vho Lumbule nga Maforotereke zwi vhanga khudano vhukati havho na vha^{ne} vha shango.
- U vhulahwa ha mmbwa na u rwiwa ha Mphelekedzeni nwana wa Vho Mmbangiseni nga tshimebi, vha tshi mu rwela uri o sera darata nga dzithundu zwo vhanga khudano vhukati havho.
- Luka u kudana na mufumakadzi wawe Ledia nge a vhudza munna wawe u ri vha pfuluwe ene a hana.
- U nyadziwa ha vha^{ne} vha shango nga u shumisa vhatukana na vhasidzana na u toda u renga shango nga kholomo thanu zwi vhanga khudano vhukati havho.
- Mukoma na mmbi yawe u vhudza Maforotereke u ri vha tuwe shangoni la Swongozwi, izwi zwi vhanga khakhathi musi vha tshi shushedziwa nga tshigidi vha shavha.
- U sa tenda u tuwa ha Maforotereke Swongozwi zwi vhanga khudano na vhadzulapo zwe zwa swikisa kha nndwa khulu.

Magumo

Muniwali wa dirama iyi o kona u shumisa vhatambi u bveledza khudano. Ri wana uri ho vha na khudano nnzhi vhukati ha vha Swongozwi na maforotereke vha tshi lwela shango zwe zwa fhedza zwo vhulahisa maforotereke nga vhunzhi.

[25]

MBUDZISO YA 15: *TSHILWA VHUSIKU* – MBUDZISO PFUFHI

- 15.1 Ndi khu^qano ya nga nn̄da.✓ Luka na Ledia vha khou fhambana malugana na u t̄anganedza vharema sa vhathu vha fanaho na vhathu vho^qthe. Luka u vhona Mphelekedzeni a si muthu ngeno Ledia a tshi vhona e muthu a no fana na vhathu vho^qthe.✓ (2)
- 15.2 Piet u na tshitu^qhu.✓ Piet u rwa Mpheletshedzeni nga samboko a mu huvhadza ngeno hu si na mulandu u fareaho we a tshinya.✓ (2)
- 15.3 Luka u pfala a tshi t̄oda uri vha vhe na shango l̄ihulwane, nga murahu ra vho pfa Maforotereke a tshi vho t̄oda u rengiselwa shango l̄ihulwane nga kholomo t̄hanu fhedzi.✓✓ (2)
- 15.4 Muñwali u t̄odou sumbedza uri hu na vhanna vha no diita ambadzifhele vha sa t̄odi u thetshelesa vhafarisi vhavho. ✓✓ (2)
- 15.5 Ndi mudzedze wa tshifhinga tsha kale/musala^{l̄a}✓ ngauri ri pfa vhatshena vha tshi tsikeledza/tambudza vharema nga u vha rwa, u t̄oda u vha dzhiela shango na u sa tenda vha tshi vha na mbofholowo ya u tshimbila shangoni lavho. ✓ (2)
- [U bulu tshifhinga maraga 1, mbuno ya thikhedzo maraga 1] (2)
- 15.6 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri arali vhathu vho swielelwaho shangoni vha tea u pfa na u tevhedza milayo ya vha^qne vha shango, zwa sa ralo a hu nga vhi na mulalo/vharangaphanda vha mashango vha songo tenda u swielela vhathu vhanne vha sa vha d̄ivhe ngauri vha nga fhedza vho no vha zwira zwavho.✓✓ (2)
- 15.7 U shumiswa ha Luka nga muñwali ndi u itela uri hu khunyelele ndivho ya muñwali ya uri u dzhia zwithu zwa vhathu nga khani zwi na masiandaitwa a si avhud^qi/zwi nga u vhangela khakhathi, Maforotereke vho humbelu u swielelwaho nga Tshilwavhusiku lwa tshifhinganyana vha vho hana u fhira, zwe zwa fhedza zwe vha vhulahisa nga mmbi ya Tshilwavhusiku.✓✓ (2)

Ledia	Vho-Nyaphophi
-Ha funi dziphambano/khakhathi.	-Vha t̄utuwedza zwa dziphambano.
-U takalela u shuma na vharema.	-Vha vhenga zwiito zwa maforoterekere.
-U t̄oda u tandulula thadzo nga mulalo.	-Vha t̄oda u tandulula thaidzo nga nndwa/phambano.

[Maraga nthihi kha mbampedzo nthihi i pfalaho.]✓✓✓

(3)

15.9 Aironi ya ḫirama ndi musi hu na zwine zwa khou ḫo u bvelela kha mutambi zwine vhavhali/vhaṭaleli vha zwi ḫivha ngeno mutambi uyo a sa zwi ḫivhi.✓
-Vhavhali/vhaṭaleli vho vha vha tshi zwi ḫivha uri Tshilwavhusiku u khou ya u tshotela Maforotereke vhusiku vho edela ngeno vhone Mafotereke vho vha sa zwi ḫivhi.✓✓ (3)

15.10 A vhu ḫanganedzei.

- Muthu muniwe na muniwe u na ndugelo ya u tshimbila hune a funa.
- A hu na muthu a re na ndugelo ya u rwa muniwe.
- A hu na muthu a no fhiwa mulandu a sa athu u sengiswa.
- A hu na muthu a no tendelwa u dzhia mulayo a u vhea zwandani zwawe.

[ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.]✓✓✓ (3)

15.11 - Ndo vha ndi tshi ḫo ya nda vha vhiga mulayoni.
- Ndo vha ndi tshi ḫo ḫoda u dzula fhasi navho ra ambedzana.
- Ndo vha ndi tshi ḫo ḫoda thuso/ngeletshedzo kha vharangaphanda vha maiwe mashango.

[Mbuno MBILI fhedzi dici pfalaho.] ✓✓ (2)

[25]

**THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C:
MARAGAGUTE:**

25

80

KHETHEKANYO YA A: RUBRIKI YA U TOLA MAANEA A LITHERETSHA – MBUDZISO NDAPFU: VHURENDI [MARAGA: 10]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili Tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU	5–6	4	3	2	0–1
Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwathisedza nga vhutanzi na kupfesesele kwa tshibveledzwa ZRN=6 MARAGA DZA 6	<ul style="list-style-type: none"> - Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho - Mbuno dzo angalalaho dici gobolaho; hu na khwathisedzo yo diaho u bva kha tshirendo - U pfectesa ha nthesa ha lushaka lwa liwalwa (vhurendi) na tshirendo 	<ul style="list-style-type: none"> - U sumbedza u pfectesa na u sengulusa thoho nga ndila yone - Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala - Mbuno dici pfadzaho dzo nekedzwa, naho dziniwe dzadzo dici songo tou tikedzwa u swika henehfo - U pfectesa ha lushaka lwa liwalwa (vhurendi) na tshirendo 	<ul style="list-style-type: none"> - Tsenguluso i fushaho/linganelaho ya thoho - Hu na dziniwe mbuno dzavhu dici tikedzaho thoho - Naho dziniwe dza mbuno dzo tikedzwa, hu dici vha na vhutanzi vhu sa tendiseaho - U pfectesa ha mutheo ha lushaka lwa liwalwa (vhurendi) na tshirendo 	<ul style="list-style-type: none"> - Tsenguluso ya thoho i sa fushi - Hu na tshaedzo khulwane ya mbuno dici tikedzaho thoho - Kupfesesele kwa fhasi kwa lushaka lwa liwalwa (vhurendi) na tshirendo 	<ul style="list-style-type: none"> - A hu na u pfectesa ha thoho - A hu na thikhedzo u bva kha tshirendo - Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liwalwa (vhurendi) na tshirendo
TSHVHUMBEO NA LUAMBO	4	3	2	1	0-1
Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na kunekezelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu TL=4 MARAGA 4	<ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeo tsho lunzhedzanaho tshothe - Mbuno dzo lundwa tshidele nahone dza bveledzwa zwi khagala tshothe - Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a tokonya, nahone zwo lulama - A hu na vhukhakhi vhu vhonalo ha girama, mupelelo na zwiga zwa u vhala 	<ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeo tshi re khagala na mbuno dici tevhelelanaho lu pfadzaho - Thevhekano ya mbuno i a pfadza - Luambo, thouni na tshitaela vhunzhi zwo lulama 	<ul style="list-style-type: none"> - Hu dici vha na vhuiwe vhukhakhi ha tshivhumbeo - Maanea/Phindulo i shaedza thevhekano yo fhaeaho ya kupfesesele na ndunzhendunzhe - Luambo lwo faredza vhukhakhi vhu si gathi, thouni na tshitaela hunzhi zwo tea 	<ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeo tsho pulaniwa lwo khakheaho - Mbuno a dzo ngo dzudzanywa lu pfadzaho - Vhukhakhi ha luambo vhu khagala - Thouni na tshitaila a zwo ngo tea 	<ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeo tsho khakhe tshothe - Vhukhakhi vhunzhisa ha luambo na tshitaila

THANYELANI: Arali mulingiwa a sa dzhieila zwi re ngomu lwa tshothe a nwala maanea, kha vha mu avhele maraga dza 0 kha zwi re ngomu, tshivhumbeo na luambo.

KHETHEKANYO YA B NA C: RUBRIKI YA U TOLA/MAKA MAANEA A LITHERETSHA – PHINDULO NDAPFU: NGANEA/FOLUKUŁOO NA DIRAMA [MARAGA: 25]

Khritheria	Vhukoni ha n̄thesa	Tshikili tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
Tsenguluso ya thoho Tshidziki mathakhetakheni/n̄thesa: 14–15 Phindulo ya mathakheni/n̄tha: 12–13 - Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho - Mbuno dzo angalalaho dici gobolaho; hu na khwathisedzo yo diaho u bva kha tshibveledzwa - U pfectesa ha n̄thesa ha lushaka lwa liwalwa na tshibveledzwa	- Phindulo ya - U sumbedza u pfectesa na u sengulusa thoho nga ndila yone - Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala - Mbuno diciwe dici pfadzaho dzo nekedzwa, naho diciwe dzadzo dici songo tou tikedzwa u swika henehfo - Hu na vhuhanzi ha u pfectesa lushaka lwa liwalwa na tshibveledzwa	- U pfectesa thoho lwo linganelaho/hu songo godombelaho; a si zwe zwiatalusi zwe dodombedzwaho - Hu na diciwe mbuno dici tikedzaho thoho - Maiwe makumedzwa o tikedzwa, fhedzi vhuhanzi a vhu tendisei tshifhinga tshothe - U pfectesa liwalwa na tshibveledzwa hu songo fhelelaho	- U pfectesa thoho lwa u tou phuphuledza; a hu tou vha na zwiwe zwiatalusi zwe senguluswaho nga vhudalo - Mbuno thukhu dici tikedza thoho - Makumedzwa a tshimbilelanaho ndi matukutuku - U pfectesa hutuku ha liwalwa na tshibveledzwa	- U pfectesa hutukutuku ha thoho - Ndingedzo yo rembedzaho/i songo khwathaho ya u fhindula mbudziso - Makumedzwa ha tendisei na kathihi - Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liwalwa kana tshibveledzwa	
MARAGA 15 ZRN= 15					
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
Tshivhumbeo, theyhekano i pfadzaho na kuñekedzelwe kwa mafhundo Luambo, thouni na tshitaila zwe shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu MARAGA 10 TL=10	- Tshivhumbeo tsho lunzhedzana tshothe - Marangaphanda na magumo ndi zwa n̄thesa - Makumedzwa o vhekanya wa zwavhuñi nahone a bveledzwa zwi khagala - Luambo, tshitaela, na thouni zwe vibva, zwi a tokonya, nahone zwe lulama	- Tshivhumbeo tshi re khagala na makumedzwa a tevhelelanaho lu pfadzaho - Marangaphanda na magumo na diciwe phara zwe dzudzanywa nga ndila yo faranaho - U tevhekana hu pfadzaho ha makumedzwa - Luambo, thouni na tshitaela hunzhi zwe tea	- Hu na vhuhanzi ha tshivhumbeo - U pfadza na ndunzhendunzhe zwi dici vha hone, fhedzi zwe faredza vhukhakhi - Hu na vhukhakhi vhu vhonalo ha luambo; thouni na tshitaila hunzhi zwe tea - Phara hunzhi dzo lulama	- Tshivhumbeo tsho pulaniwa nga ndila yo khakheaho - Makumedzwa ho ngo vhekanya wa nga ndila i pfadzaho - Vhukhakhi ha luambo vhu khagala - Thouini na tshitaela a zwe ngo tea - Phara dzo khakhea	- U shaea ha tshivhumbeo tsho pulaniwa zwi khakhisa theyhekano ya likumedzwa - Vhukhakhi ha luambo na tshitaila zwi itisa uri phindulo iyi i kundelwe u swikelela - Thouini na tshitaela a zwe ngo tea - Phara dzo khakhea
MARAGANYANGAREDZI	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4